

УДК 378. 147

DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-4

Н.П. ВОЛКОВА,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

В.О. БИКОВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено проблему індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів. Показано, що індивідуальний стиль є чинником професійної успішності, а отже, специфіка його формування залежить від типу професійної діяльності. Зазначено етапи формування індивідуального стилю діяльності: освоєння професійної діяльності з вже відпрацьованими схемами і процедурам; відступ від нормативно-схвалюваних зразків роботи.

Індивідуальний стиль професійної діяльності майбутніх психологів представлено як інтегральне особистісне утворення, що визначає індивідуальну стратегію й тактику організації психологічної діяльності й забезпечує продуктивність та оптимальне вирішення професійних завдань. Визначено складники індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний. Акцентовано, що індивідуальний стиль професійної діяльності не формується сам собою, а потребує кропіткої й систематичної роботи над собою, виконуючи функцію пристосування до вимог професійної діяльності та є системою індивідуально-своєрідних прийомів, що забезпечують успішне виконання діяльності практичного психолога. Визначено методологічні засади формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів: системний, діяльнісний, синергетичний, аксіологічний, особистісно орієнтований.

Обґрунтовано, що формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів зумовлює моделювання змісту кожного освітнього компонента освітньої програми зі спеціальності 053 Психологія за логікою завдань майбутньої професійної діяльності; використання практико-орієнтованих технологій навчання (діалогічно-дискусійні, ігрові, тренінгові, проектні, кейс-технології, тренінги, вправлення, веб-квести, вебінари, воркшопи та ін.). Акцентовано на необхідності залучення студентів до різних видів практичної діяльності з реалізації професійних ініціатив у співробітництві з партнерами ЗВО та роботодавцями. Розкрито цікавий досвід набуття майбутніми психологами особистого професійного досвіду шляхом залучення студентів до наскрізної практики, зокрема практики «Супервізійні Студії».

Ключові слова: процес професійної підготовки, індивідуальний стиль, індивідуальний стиль професійної діяльності, формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього психолога.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлена інтенсивним впливом психотравмуючих (соціальних, економічних, політичних, інформаційних) чинників кризового суспільства, стрімкими інноваційно-освітніми трансформаціями в житті України, які відбуваються на тлі глобальної інтеграції у світовий освітній про-

стір, суттєвої модернізації системи освіти, впровадження моделей навчання, які ґрунтуються на внутрішньособистісних механізмах ефективного освоєння професії. Зазначене є неможливим без активності й ініціативи майбутніх фахівців, зокрема психологів, які мають оволодіти різноманітними ефективними технологіями надання психологічної допомоги в різних сферах – освіті, медицині, виробничій діяльності, бізнесі тощо, моделювати власний індивідуальний стиль майбутньої професійної діяльності як чинника самореалізації у професії.

Зазначене становить соціальне замовлення для системи професійної освіти, що має чітко окреслену законодавчу базу: Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України «Про вищу освіту», Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України», «Положення про психологічну службу системи освіти України», Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу», які відображають базові стратегічні пріоритети в професійній підготовці майбутніх практичних психологів.

Одним із напрямів вирішення поставлених завдань є цілеспрямоване формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів з урахуванням інноваційних тенденцій, що панують в освітній системі, сучасних суспільних вимог, що висуваються до особистості майбутнього психолога.

Аналіз останніх досліджень. Проблема стилю, індивідуального стилю, індивідуального стилю професійної діяльності перебувала у центрі наукової уваги філософів (В. Толочек О. Устюгов, М. Щукін та ін.), психологів (А. Адлер, Є. Клімов, В. Мерлін, В. Сластьонін, Б. Теплов та ін.), педагогів (С. Гончаренко, Ю. Самарін та ін.). Щодо індивідуального стилю діяльності, то дане поняття досліджувалося Б. Ананьєвим, Б. Вяткіним, Л. Дикою, Л. Дорфманом, Є. Клімовим, В. Мерліним, К. Платоновим, Б. Тепловим та ін.

Проблеми індивідуального стилю професійної діяльності розглянуто в працях В. Загвазінського, Є. Климова, Н. Посталюк, В. Толочека, О. Савицької, О. Чернічкіної, В. Шадрікова, І. Шама та ін.

У наукових доробках останніх років репрезентовано різні аспекти проблеми підготовки майбутніх психологів. Дослідники акцентують увагу на пошуку шляхів формування готовності до професійної діяльності (Т. Ковалькова, Я. Чапак та ін.), розвитку позитивної Я-концепції (І. Андрійчук), професійно важливих якостей (І. Литвиненко, В. Шульга), професійно-ціннісних орієнтацій (О. Ямницький), інтелектуальної готовності (М. Бадалова), особистісних стратегій діяльності (Д. Романовська), професійних творчих здібностей (С. Шандрук), професійної культури (Г. Стадник) тощо.

Незважаючи на численність досліджень, на наш погляд, потребують вивчення питання щодо формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти. З урахуванням вищезазначеного вважаємо за необхідне розглянути це питання докладніше.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності, компонентного складу індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів, шляхів його формування в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зупинимось на сутності самих феноменів «стиль», «індивідуальний стиль діяльності», «індивідуальний стиль професійної діяльності майбутніх психологів».

Передусім зазначимо, що категорія «стиль» є міждисциплінарною завдяки широкій сфері її застосування, а саме вона входить в категоріальний апарат філософії, педагогіки, психології, літератури, мистецтвознавства, лінгвістики, біології тощо. Не зупиняючись докладно на багаточисленних поглядах дослідників, наведено тлумачення сутності стилю у психологічному й педагогічному словниках: «стиль – це спосіб існування чого-небудь, який відрізняється сукупністю своєрідних прийомів» [В.Б. Шапар, 2007, с. 507]; відносно стійка сукупність характеристик і повторюваних рис людини, які виявляються у її мисленні, поведінці, спілкуванні. Отже, стиль є стійким, універсальним, цілісним психічним утворенням, що включає свідомі й несвідомі механізми пасивної й активної адаптації людини до середовища.

Стиль виробляється завдяки теоретичному й практичному освоєнню людиною навколишньої дійсності і передбачає як гнучке пристосування до неї, так і її революційну зміну. Як стверджував С. Гончаренко, саме у стилі виявляються здібності, характерологічні риси та звички особистості [С. Гончаренко, 1997, с. 320]. Отже, індивідуальний стиль є своєрідною, індивідуально набутою системою дій, яку дуже важко підігнати під якийсь стандарт.

Щодо індивідуального стилю діяльності, то науковці свідомі того, що зазначений феномен зумовлено як індивідуально-типологічними характеристиками людини, так й соціально-психологічними та середовищними чинниками. Для нас вагомою є думка Л. Андрощук, яка індивідуальний стиль діяльності визначає як «модель діяльності, що базується на сукупності різнорівневих властивостей індивідуальності й забезпечує активне становлення людини в суспільстві на засадах самоактуалізації, творчої самореалізації, суспільної діяльності в межах особистісного креативного вибору» [Л.М. Андрощук, 2009, с. 6]. Цікаво, що, на думку дослідниці, стиль виявляється в тому, «як людина діє завжди». Проте авторка зазначає, що здатність до саморегуляції як суб'єктна якість особистості істотно впливає на результати діяльності, хоча не охоплюється поняттям «стиль». Аналіз наукових праць дозволив констатувати, що індивідуальний стиль діяльності презентується як спосіб реалізації потенційних можливостей особистості в діяльності, узгодження властивостей індивідуальності із зовнішніми умовами діяльності; обумовлена типологічними особливостями стійка система способів діяльності, що складається у фахівця, який прагне досягти професійного успіху. Безперечно, індивідуальний стиль є чинником професійної успішності, а отже, специфіка його формування залежить від типу професійної діяльності.

Аналогічним є погляд І. Спінулі, який зазначає, що індивідуальний стиль професійної діяльності обумовлений як особливостями самого суб'єкта, так і контекстом професійної діяльності, в яку він включений, а процес формування індивідуального стилю професійної діяльності пов'язаний безпосередньо з процесом розвитку одного із значущих психічних регуляторів праці – образу суб'єкта професійної діяльності [І. Спинулі, 2013].

Дослідники (О. Лаврентьева, О. Крупський) визначають такі етапи формування індивідуального стилю діяльності: *освоєння професійної діяльності за встановленими нормативами* (загальне орієнтування в діяльності, коли майбутній фахівець вже знає або уявляє, як треба працювати, але саму роботу в цілому виконувати ще не може; освоєння окремих дій та операцій, відпрацювання окремих процедур, прийомів і методів роботи; привласнення норм і зразків діяльності), *освоєння професійної діяльності за власно виробленим зразком* (виникнення загальної ідеї роботи по-новому, по-своєму (приблизне уявлення, як можна успішно виконувати професійне завдання інакше, ніж це робиться зазвичай); проба і освоєння окремих дій по-новому; поступове проектування та освоєння всієї діяльності по-новому, тобто формування свого індивідуального стилю професійної діяльності) [О. Лаврентьева, О. Крупський, 2022].

Щодо професійної діяльності психологів, то в її основі, як стверджують Н. Джойс та Т. Ренкін, закладено «допомагаючу поведінку» для запуску механізмів саморозвитку людини [N.R. Joys, T.J. Rankin, 2010, с. 473], яка передбачає спрямованість на створення сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку і саморозвитку суб'єктів, які сприяють досягненню та / або прискорюють процеси розкриття і реалізації особистісного потенціалу учасників взаємодії.

Виконання психологом трудових функцій, які закладено у Професійних стандартах «Практичний психолог (соціальна сфера)» [«Про затвердження професійного стандарту», 2020], «Практичний психолог закладу освіти» [«Про затвердження професійного стандарту», 2021], передбачає здійснення різновидів діяльності: *психологічне просвітництво* (залучення дорослих і дітей до психологічних знань), *психопрофілактика* (своєчасне попередження відхилень у розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках з метою збереження психологічного здоров'я особистості й населення), *психологічне консультування* (багатофункціональний вид індивідуальної та групової роботи, спрямований на вирішення запитів, з якими звертаються клієнти), *психодіагностика розвитку особистості* (вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, сформованості певних психологічних новоутворень, особистісних і міжособистісних особливостей з метою визначення психологічних причин, проблем і труднощів в житті з

подальшою їх корекцією), *професійний розвиток та самоосвіта* (самореференція власної професійної діяльності та визначення індивідуальних потреб у професійному розвитку та самоосвіті). Кожний фахівець, здійснюючи ту чи іншу діяльність, виробляє власний стиль залежно від рівня професійної компетентності, професійного досвіду, професійних та особистісних якостей тощо.

Отже, *індивідуальний стиль професійної діяльності майбутніх психологів* презентуємо як *інтегральне особистісне утворення, що визначає індивідуальну стратегію й тактику організації психологічної діяльності й забезпечує продуктивність та оптимальне вирішення професійних завдань*. Він виробляється особистістю самостійно (стихийно або цілеспрямовано) відповідно до власних ціннісно-смыслових переконань, зумовлюється синергією психологічних знань, умінь, навичок, певної сукупності професійно-особистісних якостей, активного позитивного ставлення до діяльності. На наш погляд, лише за умови, якщо майбутній психолог віднайшов для себе найбільш раціональні, ефективні способи дій, створив власну «Я-концепцію» й виробив стратегію професійної діяльності, власну систему засобів і форм взаємодії із зовнішнім середовищем, яка відповідає внутрішнім схильностям, індивідуальним професійним змістам, індивідуально-типологічним особливостям, ціннісним настановам, можна говорити про те, що він сформував *індивідуальний стиль професійної діяльності*.

Грунтуючись на працях таких науковців, як [Ж.В. Ковалів, 2005], [С.В. Колосова, 2017], [І.П. Шама, 2018] та ін. було виокремлено такі складники *індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів*: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний*.

Мотиваційно-ціннісний. Даний компонент відображає систему мотивів, ціннісних установок майбутнього психолога. Сформована мотивація щодо створення індивідуального стилю дає підґрунтя для цілепокладання, актуалізації внутрішніх ресурсів (знання, переконання, методи дій), потреб в комунікації й міжособистісній взаємодії, самореалізації, самоаналізі, самоактуалізації, що допомагає надалі свідомо керувати своєю діяльністю, оскільки саме в студентському віці, як констатує Л. Сердюк, виявляється посилення «здатності до самодетермінації і закономірного розширення обсягу особистісної свободи від зовнішніх та внутрішніх обставин» [Л. З. Сердюк, 2012, с. 46]. Щодо ціннісних орієнтацій, то вони є своєрідним регулятором соціальної поведінки майбутнього фахівця-психолога, визначаючи вибір професійної діяльності, ступінь відповідальності у оволодінні нею.

Когнітивний складник. Відображає всю сукупність знань щодо сутності та структури індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів, способи його формування; глибоке знання психології та способів реалізації наукових знань в конкретній роботі (надання психологічної профілактики особам, що звертаються за психологічною допомогою; моніторинг, оцінка ефективності виконання індивідуальної програми реабілітації; проведення просвітницької, інформаційно-консультативної та роз'яснювальної роботи для створення безпечного психологічного середовища; здійснення психологічної діагностики; надання психологічної допомоги за запитом тощо) з конкретними людьми різного віку і колективами. Отже, знання мають бути системою, яка цілісно відображає структуру роботи психолога.

Особистісно-діяльнісний складник. Основу його становить володіння способами, прийомами, методами й засобами реалізації психологічних знань у роботі за фахом, системою технік, продуктивних технологій здійснення різновидів діяльності практичних психологів, зокрема психологічне просвітництво, психопрофілактика, психологічне консультування, психодіагностика розвитку особистості та ін.; розуміння своїх індивідуально-типологічних особливостей, усвідомлення себе як особистості та як фахівця, самооцінка власних досягнень і невдач, вміння моделювати й реалізовувати професійний саморозвиток.

Рефлексивно-оцінний складник. У його основі закладена рефлексія, яка характеризує здатність свідомості індивіда зосередитися на самому собі, створює передумови для переосмислення і перетворення майбутніми психологами своєї професійної діяльності і сформованих способів її реалізації. На вагомості рефлексії у саморозвитку особистості вказує Р. Павелків, зазначаючи, що «рефлексія починається з того моменту, коли фіксується певне «незнання», з'являється «знання про незнання». Завдяки рефлексії особистість не про-

сто досліджує свій внутрішній світ, але ще й вивчає себе як дослідника. Але для того, щоб уявити, що про неї думають інші люди, людині насамперед слід зрозуміти, якою її бачать інші, а це насамперед має призводити до аналізу й розуміння своєї поведінки, тобто до дослідження власної діяльності, своїх особистісних властивостей, стосунків з іншими людьми [Р.В. Павелків, 2019, с. 86]. Вважаємо рефлексію інтегративною, професійно необхідною особистісною якістю психолога.

Розуміємо, що індивідуальний стиль професійної діяльності, його особистісна стратегія дій не формуються самі собою, а потребують тривалих пошуків з боку майбутніх психологів, кропіткої й систематичної роботи над собою. Індивідуальний стиль професійної діяльності ніби виконує функцію пристосування до вимог професійної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей майбутнього фахівця та є системою індивідуально-своєрідних прийомів, що забезпечують успішне виконання діяльності практичного психолога. Крім того, на процес формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів впливають різноманітні чинники, зокрема статево-вікові й індивідуальні психологічні особливості особистості (темперамент, риси характеру, рухомість нервових процесів, комунікабельність тощо), задатки, здібності (загальні та спеціальні), умови діяльності, умови життя тощо.

Вивчення питань індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів та проблем його розвитку у процесі навчання у закладі вищої освіти ґрунтується на таких методологічних підходах: *системний* (дозволяє визначити інтегративні властивості, якісні характеристики зазначеного феномена); *діяльнісний* (передбачає включення особистості в різновиди діяльності, яка стає основою розвитку й саморозвитку майбутнього фахівця); *синергетичний* (дозволяє розглядати формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів, як багаторівневої, самоорганізованої системи, на основі ідей нелінійності особистісного розвитку, забезпечення розвитку альтернативного й самостійного шляху розвитку); *аксіологічний* (орієнтує майбутніх психологів на загальнолюдські, національні духовні й професійні цінності, здійснення діяльності відповідно до своїх етичних переконань); *особистісно орієнтований* (потребує активізації ролі студента в розвитку особистісних та професійних якостей, збагачення особистого досвіду).

Усвідомлюємо, що формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів відбувається насамперед завдяки глибокому розумінню викладачами сутності й компонентно-структурного складу зазначеного феномена, а також на підставі глибокого знання професійних цілей, мотивів, професійних та особистісних якостей студентів й професійних якостей самого викладача, який є носієм власного професійного стилю. Під час розмаїття суб'єкт-суб'єктних взаємодій у діаді «викладач – студент» яскраво виявляються індивідуальні й психологічні особливості кожного. Студенти мають можливість не лише побачити індивідуальний стиль діяльності викладача, а й відчути на собі певний психотерапевтичний вплив [R. Dingwall, 2008, p. 7]. Справа в тому, що кожен викладач, який працює з майбутніми психологами, має бути діючим практичним психологом, мати особистий досвід надання психологічної допомоги різним клієнтам (на кафедрі інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» працюють сертифіковані психотерапевти, гештальттерапевти, коучі, арт-терапевти, кризові психологи, логотерапевти). Поділяємо думку В. Синишиної, що студент, «спілкуючись з викладачем, набуває досвіду взаємодії з іншою людиною, рефлексії, емпатії. З іншого – з'являється можливість звернення до власного суб'єктивного досвіду, що сприяє рефлексії й усвідомленню сприйняттю думок, почуттів, бажань, здібностей. Завдяки цьому студенти навчаються розуміти і приймати себе, піклуватися про себе і встановлювати взаємини з оточуючими на основі вільного вибору» [В.М. Синишина, 2021, с. 117].

Принагідно слід акцентувати на тому, що формування індивідуального стилю діяльності фахівця, зокрема психолога, має певну етапність:

1. Відпрацювання навичок професійної діяльності за встановленими процедурами і схемами («як навчали»): формування загального уявлення про професійну діяльність без самостійного здійснення професійних дій; відпрацювання окремих дій і операцій, окремих процедур, прийомів і методик роботи; освоєння професійної діяльності в цілому (за зразком).

2. На підставі оволодіння технологіями виконання окремих видів професійно спрямованих завдань, набуття особистого досвіду роботи за зразком, впровадження власних ідей щодо можливих шляхів вирішення професійних завдань: виникнення власних ідей відносно шляхів успішного виконання професійного завдання (не так як завжди); оволодіння окремими діями, які є відхиленням від нормативних зразків роботи; проектування й оволодіння новими зразками здійснення професійної діяльності. Під час формування індивідуального стилю діяльності важливо мати чітке уявлення про нормативний результат, щоб у разі невдалої спроби, повернутись до традиційного способу виконання професійного завдання.

Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів зумовлює особливу увагу до змісту навчання, використання практико-орієнтованих технологій навчання. Актуальність означеної позиції пов'язана з певними чинниками.

Оволодіння професійною діяльністю можливо завдяки моделюванню змісту кожного освітнього компонента освітньої програми зі спеціальності 053 Психологія за логікою завдань майбутньої професійної діяльності, її предметного й соціально-особистісного змісту професійної діяльності психолога та актуальних освітніх потреб студентів, забезпечуючи результати такої професійної підготовки, які можуть «тут і тепер» бути успішно реалізовані в особистій і професійній практиці. Це потребує від викладачів проектування змісту кожної навчальної дисципліни як предмета діяльності студента, передбачаючи перехід від навчальної через квазіпрофесійну до професійної діяльності (контекстний підхід А. Вербицького). Отже, засвоєння знань здійснюється в контексті предметної та професійної діяльності майбутнього фахівця, що дозволяє формувати в майбутніх психологів їх ставлення до знань, здатності відшукувати особистісні професійні сенси й стратегії професійної діяльності.

Орієнтація майбутніх психологів на оволодіння системою практичних умінь та навичок, що відповідатиме запитам майбутньої професії, зумовлює акцентування уваги на практико-орієнтованих інтерактивних технологіях навчання (*діалогічно-дискусійні, ігрові, тренінгові, проєктні, кейс-технології (кейсові практики), вправління* (виконання «квазіпрофесійних» вправ, зокрема «активне слухання», «клієнт-супервізор-терапевт», «перенесення / контрперенесення», а також спеціальних рефлексивних завдань), *веб-квести, вебінари, воркшопи* та ін.), реалізація яких допомагає використовувати індивідуальну й групову роботу студентів, а також обмінюватися знаннями й способами діяльності; здійснювати усвідомлений самостійний пошук власних прийомів розв'язання проблемних ситуацій; відшукувати способи міжособистісної взаємодії і спілкування в ході спільного вирішення завдань; послуговуватися особистим життєвим досвідом. Зазначаючи доцільність інтерактивного навчання, варто навести дещо перефразовані слова китайського філософа Конфуція: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу і чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю і роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим – Я стаю майстром».

Викладачі, які здійснюють професійну підготовку майбутніх психологів, мають обрати серед вищезазначених технологій навчання ті, які здійснюють: «запуск» внутрішніх механізмів саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення особистості у різновидах діяльності; зміну стереотипів та усвідомлення необхідності особистісних змін; рефлексію власних досягнень у особистісному зростанні. Завдяки інтерактивним особистісно орієнтованим технологіям джерелом інформації, носіями освітніх і професійних норм та вимог виступають самі студенти, а зазначені норми і вимоги студенти сприймають як власний вибір і рішення, що є значно потужнішим стимулом, ніж зовнішнє примушування. При цьому створюються умови для усвідомленої рефлексивної діяльності щодо критичного оцінки власних домагань, здібностей, зусиль у саморозвитку та самореалізації. І як результат – набуття студентами власного професійного досвіду, що є найпотужнішим стимулом для формування індивідуального стилю професійної діяльності.

З метою осмислення студентами наявного власного досвіду, індивідуальних особливостей, доцільними є *ігрові методи навчання*, які, завдяки імпровізованому розігруванню заданої професійної ситуації, що була реальною проблемою для певної кількості осіб, передбачають моделювання життєвих, професійних ситуацій, спільний аналіз та вирішен-

ня проблем, що сприяє винайденню кількох варіантів ефективного вирішення проблеми, формуванню професійних умінь, виробленню власних цінностей, осмисленню власного досвіду. Під час проведення ігор доцільним є використання *методу ситуаційного навчання*, в основу якого покладено розв'язання «кейсів», у яких у стислій формі подано основні деталі конкретної професійно спрямованої ситуації та проілюстровано її складність або презентовано результати діагностики за психодіагностичними методиками або фрагмент художнього твору або кінофільму та ін.

Певна роль має бути відведена тренінгам, завдання яких – підтримання саморозкриття, стимулювання формування професійних мотивів, трансформування або заміна установки студентів «на пошук новизни» іншою – спрямованістю «на досягнення майстерності», здійснення особистих взаємодій з використанням спеціальних засобів. Вагомим є послугування досвідним навчанням (*experiential learning*), яке спрямоване на ознайомлення майбутнім фахівцем-психологом з ціннісними цілісними ситуаціями реального життя або змодельованими ситуаціями зіткнень представників різних груп в тих чи інших проблемних ситуаціях [В.М. Сенишина, 2021]. Переконані, що реалізація тренінгових занять дозволяє майбутнім психологам обговорити способи вирішення професійно спрямованих завдань, тактику поведінки, ефективність способів діяльності в різноманітних ситуаціях групової роботи, створити багатовимірність стосунків у системі «ведучий – група», стати супервізором для одноступінця; здійснити «зустріч внутрішнього Я» з «внутрішнім Я» інших людей. Передбачено реалізацію *тренінгів*, спрямованих на формування професійно важливих якостей особистості крізь механізми атракції, установки, професійної мотивації, ідентифікації, емпатії, рефлексії, проектування образу професійного майбутнього; умінь активно слухання, побудови зворотного зв'язку; тримати клієнта на відстані й уникати емоційного зближення; використовувати стратегії, що сприяють змінам поведінки клієнта; здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування; будувати контакт на різній психологічній дистанції.

Успіх формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів, їх професійного становлення обумовлений здатністю студентів адекватно оцінювати себе й власну професійну діяльність, тобто рефлексією всіх провідних аспектів власної професіоналізації. Під час організації процесу навчання з метою запуску у студентів механізму рефлексії вважаємо за доцільне створювати різноманітні професійно спрямовані ситуації, які б «змусили» їх зіткнутися з тим, що «змушує замислитися» [N.P. Volkova, O.B. Tarpolsky, I.V. Olyinik, 2019]. Усвідомлення думки в процесі мислення й переосмислення відбувається у той момент, коли вона виявляє свою проблематичність, тобто під час входження студентів в проблемну ситуацію шляхом їх включення в аналітико-оціночну, пошуково-практичну діяльність, що сприяє формуванню стійких уявлень про себе, збагачує професійний досвід. Наприклад, під час розв'язання розмаїття рефлексивних завдань майбутнім психологам необхідно усвідомити й виокремити власні способи когнітивних процесів й свідомо розробити когнітивні стратегії у запропонованих типах проблемних ситуацій; відшукати ефективні способи здійснення діяльності задля досягнення якісних результатів.

Серед форм організації навчального процесу доцільними є: семінари-дискусії; семінари з обміну досвідом; семінари-зустрічі з психологом-практиком; семінари-обговорення окремого випадку у співвідношенні із аналізом певних ситуацій із реального життя; семінар у «малих групах» з метою вдосконалення у майбутніх психологів вміння спостерігати, гнучко й точно реагувати на почуте або побачене, приймати аргументовані професійні рішення, виконувати практичні завдання задля оволодіння стратегіями встановлення взаємин з клієнтами, їхніми родичами, суміжними фахівцями у межах надання психологічних послуг, зіставляти свій особистий підхід із колективно організованим пошуком рішення, перетворювати колективний досвід групи в надбання кожного студента, здійснювати ділову взаємодопомогу, обмін досвідом тощо); семінар-«мозкова атака», який полягає в спонуканні студентів до пошуку розв'язання конкретної психологічної проблеми шляхом висунування ідей, доброзичливого сприйняття їх усіма членами групи, відбір (генералізація ідей, найбільш влучних для формулювання висновків та прийняття остаточного рішення) та ін.

Звертаємо увагу на необхідність залучення студентів до різновидів практичної діяльності з реалізації професійних ініціатив у співробітництві з партнерами ЗВО та ро-

ботодавцями. Зазначене відбувається завдяки реалізації різновидів власної активності студентів протягом навчання під час єдиної системи наскрізної практичної підготовки студентів.

Майбутні психологи беруть активну участь в діяльності соціально-психологічної служби університету, зокрема під керівництвом психологів здійснюють психологічне консультування студентів університету, є учасниками онлайн-групи психологічної підтримки студентів і співробітників університету, мають можливість набути власного професійного досвіду, відвідуючи інтервізійну групу для військових психологів. Вони можуть збагачувати свої знання, беручи участь в міжнародних проєктах, різноманітних семінарах, тренінгах особистісного зростання, беручи участь в засіданнях психологічного клубу, гуртках («Школа саморозвитку», де проводяться тренінги, дискусійні столи у форматі Оксфордського клубу, психологічний інтернет-клуб студентів-психологів тощо), воркшопах у межах «Професійних канікул», а саме заходів із залученням фахівців практиків для проведення майстер-класів, роботі літньої психологічної школи.

Розроблена система співробітництва між кафедрами та роботодавцями, які беруть студентів на практику, забезпечує їх якісну підготовку до певного виду трудової діяльності. Місцем проведення практики є сучасні підприємства (організації, установи) різних галузей господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі, сільського господарства, державного управління, а також бази за межами України. Крім проходження практик, майбутні психологи є учасниками різноманітних проєктів. Так, протягом 2022–2023 н. р. кафедрою було реалізовано низку міжнародних проєктів: «LOGOTHERAPY and Existential Analysis» (спільно з The Ottawa Institute of Logotherapy); «Супервізійно-інтервізійна група для фахівців, які працюють з військовими та ТРО» підтримано Бред Лендрі (спеціаліст Військової психологічної клініки при Університеті Дюкейн (Піттсбург, Пенсильванія)); «Супервізійно-інтервізійна група для психологів, які працюють з біженцями і вимушено переміщеними особами», підтриманий Алісією Кусяк-Браунштейн (Ph.D., MSW: працює з групами ризику (США), Джеймсом Уеслі Вільямс (консультант з ментального здоров'я (США)), у межах, яких викладачам та студентам-психологам було надано можливість набути практичних навичок з логотерапії, психологічного консультування, супервізії.

Формуванню індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів сприяє практика «Супервізійні Студії», завданнями якої є створення умов для розвитку професійної рефлексії, професійного мислення, професійної свідомості студентів; допомога їм у визначенні «слабкої ланки» у власній теоретичній підготовці, вибудовуванні реалістично найближчої перспективи професійного розвитку; стимулювання практичної діяльності студентів для формування професійних навичок та усвідомлення себе в професії; набуття нового професійного та особистісного досвіду; конструювання індивідуальної траєкторії індивідуального шляху, розвитку його компетентності.

«Супервізія – спосіб активізації професійної компетентності. А стосунки, які складаються в контексті супервізії розглядаються як взаємини, в яких один професіонал сприяє розвитку професійної компетенції іншого» [М.В. Хараджи, А.І. Іващенко, 2022, с. 24].

Під час відвідування супервізійних студій майбутні психологи на першому етапі вивчають стиль роботи викладача-супервізора, відвідують практичні заняття лектора-практика, який проводить демонстративні сесії у колі (з додатковими завданнями для спостерігачів). Студенти отримують такі завдання: створення стенограми сесії; обговорення етапів сесії, гіпотез щодо основного запиту клієнта; моделювання подальшої стратегії роботи (з чим працювали, якщо б була заявка на продовження зустрічей); уточнення та (теоретичні або стратегічні) запитання від спостерігачів стосовно демонстраційної сесії до викладача-практика. На другому етапі студенти відвідують практичні заняття, на яких учасники групи по черзі працюють в позиції психолога-практика у колі з подальшою можливістю взяти супервізію у групового супервізора щодо проведеної роботи у колі. На етапі проведення супервізії учасник, у якого є терапевтичний запит, обирає собі психолога-практика. Наступним кроком є безпосередня робота в колі (20 хв.) з подальшим зворотним емоційним зв'язком від групи.

Така систематична супервізійна робота сприяє розширенню професійного бачення майбутніх психологів, ініціації їх практичної діяльності в колі колег з метою обміну стратегіями й тактиками роботи з різними категоріями клієнтів; стимулює зміни в професій-

ному зростанні майбутніх психологів та розвитку індивідуально-особистісних якостей. Студенти навчаються перетворювати попередньо набуті знання в практику роботи, системно орієнтуватися в проблемній сфері, розробляти можливі варіанти вирішення проблем і розв'язання складних ситуацій, усвідомлювати власні професійні помилки й коригувати стратегії надання психологічної допомоги у кожному конкретному випадку, здійснювати коригуючий вплив на людину, виявляти відкритість та повагу до поглядів і цінностей іншої людини, терпимість до невизначеності, здатність до самоконтролю, рефлексії власної практики, професійну креативність тощо. Окрім того, супервізійна група – це екологічний безпечний простір для усвідомлення студентами власної професійної ролі та ідентичності.

Зрозуміло, що використання в освітньому процесі ЗВО розмаїття практико-орієнтованих технологій навчання дозволяє майбутнім психологам увійти до професійного буття, вирішивши суперечність між потребою особистості в індивідуалізації власної професійної діяльності, вияві власної унікальності й наявністю єдиних для всіх психологів норм, цілей та завдань професійної діяльності. Проте ми переконані, що практична реалізація індивідуального стилю професійної діяльності психолога відбувається шляхом залучення до професійної спільноти, участі у вебінарах, майстер-класах, круглих столах, інтерв'їзійних професійних проблемних групах тощо, а також професійної самоосвіти, моделювання й реалізації індивідуальних професійних планів, стажування, творчої професійної самореалізації.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що індивідуальний стиль професійної діяльності майбутніх психологів визначено як інтегральне особистісне утворення, що визначає індивідуальну стратегію й тактику організації психологічної діяльності, орієнтованої на допомогу іншим людям у вирішенні складних життєвих проблем, профілактику неблагополуччя в стані психічного та психологічного здоров'я, й забезпечує продуктивність та оптимальне вирішення професійних завдань. Він забезпечує психологу продуктивність й оптимальну реалізацію завдань професійної діяльності. Визначено складники індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний. Розкрито підходи до формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів, пов'язані із змістом навчання, використанням практико-орієнтованих технологій навчання.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблем організації самоосвітньої діяльності майбутніх психологів з розвитку індивідуального стилю професійної діяльності.

Список використаної літератури

Андрощук, Л.М. (2009). *Формування індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя хореографії* (Дис. канд. пед. наук). Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. Умань.

Волкова, Н.П. (2017). Засоби стимулювання та мотивації творчої діяльності студентів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1 (13), 161–169.

Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.

Ковалів, Ж. В. (2005). *Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін* (Дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса.

Колосова, С.В. (2017). *Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх вихователів в процесі фахової підготовки* (Дис. канд. пед. наук). Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький.

Лаврентьєва, О.О., Крупський, О.П. (2022). Психолого-педагогічні засади формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх фахівців. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (24), 41–49. doi: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-4

Павелків, Р.В. (2019). Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 8(37), 84–98. doi: 10.32405/2522-9931-8(37)-84-98

Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти». (2020). Відновлено з https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf

Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера)». (2021). Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 211, 03.02.2021. Відновлено з <http://surl.li/cpiyq>

Сердюк, Л.З. (2012). Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід. Київ: Університет «Україна».

Синишина, В.М. (2021). Система фахової підготовки майбутніх практичних психологів у закладах вищої освіти (Дис. д-ра пед. наук). Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький.

Спінул, І. (2013). Особливості індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя хореографії. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки*, 120, 293–299. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_120_47

Хараджи, М.В., Іващенко, А.І. (2022). Супервізія як метод професійного зростання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*, 1, 24–26. doi: 10.32782/psy-visnyk/2022.1.4

Шама, І.П. (2018). *Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів у процесі використання кейс-технологій* (Дис. канд. пед. наук). ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ.

Шапар, В.Б. (2007). *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Харків: Прапор.

Dingwall, R. (2008). The ethical case against ethical regulation in humanities and social science research. *Twenty-First Century Society: Journal of the Academy of Social Sciences*, 3 (1), 1–12. doi: 10.1080/17450140701749189

Volkova, N.P., Tarnopolsky, O.B., Olyinik, I.V. (2019). The individual style of speech of teachers from higher education institutions as an indicator of pedagogical professionalism. *Revista Espacios digital*, 40 (17), 20. Retrieved from <http://www.revistaespacios.com/a19v40n17/19401720.html>.

Joyce, N.R., Rankin, T.J. (2010). The lessons of the development of the first APA ethics code: Blending science, practice and politics. *Ethics and Behaviour*, 20, 466–481.

References

Androshchuk, L.M. (2009). *Formuvannia indyvidualnoho styliu dialnosti maibutnoho vchytelia khoreohrafii*. Diss. kand. ped. nauk [Formation of the individual style of activity of a future choreography teacher. Cand. ped. sci. diss.]. Uman, 216 p. (In Ukrainian).

Volkova, N.P. Ways of stimulation and motivation of students' creative activities. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and psychology"*, 2017, no. 1 (13), pp. 161–169. (In Ukrainian).

Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedahohical Dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 376 p. (In Ukrainian).

Kovaliv, Zh.V. (2005). *Formuvannia indyvidualnoho styliu profesiinoi dialnosti maibitnikh uchutieliv humanitarnykh dystsyplin*. Diss. kand. ped. nauk [Formation of the individual professional style of future teachers of humanities. Cand. ped. sci. diss.]. Odesa, 207 p. (In Ukrainian).

Kolosova, S.V. (2017). *Formuvannia indyvidualnoho styliu profesiinoi dialnosti maibitnikh vykhovateliv v protsesi fakhovoi pidhotovky*. Dys. kand. ped. nauk [Formation of individual style of professional activity of future educators in the process of professional training. Cand. ped. sci. diss.]. Pereiaslav-Khmelytskyi, 267 p. (In Ukrainian).

Lavrentieva, O.O., Krypskiy, O.P. Psychological and pedagogical bases of formation of the future specialists' individual style of professional activities. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series: "Pedagogy and psychology"*, 2022, no. 2 (24), pp. 41–49. doi: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-4 (In Ukrainian).

Pavelkiv, R.V. *Refleksii yak mekhanizm formuvannia indyvidualnoi svidomosti ta diialnosti osobystosti* [Reflection as a mechanism for the formation of individual consciousness and activity of a personality]. *Bulletin of Postgraduate Education. Social and Behavioural Sciences, Management and Administration Series*, 2019, issue 8 (37), pp. 84–98. doi: 10.32405/2522-9931-8(37)-84-98 (In Ukrainian).

Ministry of Education and Science of Ukraine (2020), "On approval of the professional standard "Practical Psychologist of an educational institution", available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf (Accessed 5 November 2023). (In Ukrainian).

Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2021), Order of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine Professional Standard "Practical Psychologist (Social Sphere)", available at: <http://surl.li/cpiyq> (Accessed 5 November 2023). (In Ukrainian).

Serduik, L.Z. (2012). *Psykhologhiia motyvatsii uchinnia maibutnikh fakhivtsiv: systemno-synerhetychnyi pidkhd* [Psychology of learning motivation of future specialists: a system-synergistic approach]. Kyiv, University "Ukraine" Publ., 323 p. (In Ukrainian).

Synyshyna, V.M. (2021). *Systema fakhovoi pidhotovky maibutnikh praktychnykh psykhologiv u zakladakh vyschoi osvity*. Diss. dok. ped. nauk [The system of professional training of future practical psychologists in higher education institutions. Doc. ped. sci. diss.]. Khmelnytskyi, 511 p. (In Ukrainian).

Spinul, I. Osoblyvosti indyvidualnoho styliu dialnosti maibutnoho vchytelia khoreohrafi [Features of the individual style of the future choreography teacher]. *Academic Notes [Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences]*, 2013, issue 120, pp. 293–299. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_120_47 (Accessed 5 November 2023). (In Ukrainian).

Kharadzhy, M.V., Ivashchenko, A.I. Supervision as a method of psychologist professional development. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 2022, no. 1, pp. 24–26. doi: 10.32782/psy-visnyk/2022.1.4 (In Ukrainian).

Shama, I.P. (2018). *Formuvannia indyvidualnoho styliu profesiinoi dialnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi vykorystannia keis-tekhnologii*. Diss. kand. ped. nauk [Formation of the individual style of professional activity of future teachers in the process of using case-technologies. Cand. ped. sci. diss.]. Starobilsk, 340 p. (In Ukrainian).

Shapar, V.B. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykhologichnyi slovnyk* [A modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv, Prapor Publ., 640 p. (In Ukrainian).

Dingwall, R. The ethical case against ethical regulation in humanities and social science research. *Twenty-First Century Society: Journal of the Academy of Social Sciences*, 2008, vol. 3 (1), pp. 1–12. doi: 10.1080/17450140701749189

Volkova, N.P., Tarnopolsky, O.B., Olynik, I.V. The individual style of speech of teachers from higher education institutions as an indicator of pedagogical professionalism. *Revista Espacios digital*, 2019, no. 40 (17), p. 20. Available at: <http://www.revistaespacios.com/a19v40n17/19401720.html> (Accessed 5 November 2023).

Joyce, N.R., Rankin, T.J. The lessons of the development of the first APA ethics code: Blending science, practice and politics. *Ethics and Behaviour*, 2010, vol. 20, pp. 466–481.

INDIVIDUAL STYLE OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS: ESSENCE AND WAYS OF FORMATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Volkova Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: npvolkova@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-1258-7251

Bykova Viktoriia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work, Alfred Nobel University, Dnipro.

E-mail: vbykova@i.ua

ORCID: 0009-0000-0867-7305

DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-4

Keywords: process of professional training, individual style, individual style of professional activity, formation of individual style of professional activity of future psychologists.

The article examines the problem of the individual style of professional activity of future psychologists.

The purpose of the article is to substantiate the essence, the component composition of the individual style of professional activity of future psychologists, the ways of its formation in terms of the educational environment of a higher education institution.

It has been shown that an individual style is a factor of professional success, and therefore the specificity of its formation depends on the type of professional activity. The stages of formation of an individual style of activity have been specified. It covers, firstly, the development of professional activity with already worked out schemes and procedures, and secondly, the deviation from normatively approved work samples.

The individual style of professional activity of future psychologists is presented as an integral personal formation that determines the individual strategy and tactics of organizing psychological activity and ensures productivity and optimal solution of professional tasks. The components of the individual style of professional activity of future psychologists have been defined. The content of the individual style of future psychologists' professional activity includes motivational-value (a system of motives, and value attitudes); cognitive (a set of knowledge about the essence and structure of the individual style of professional activity of future psychologists, ways of its formation); personal-active (methods, techniques, procedures, productive technologies, and tools of implementing psychological knowledge in work by specialities); reflective-evaluative components (an ability to professional and personal reflective). It has been emphasized that the individual style of professional activity is not formed by itself, but requires painstaking and systematic work on oneself, performing the function of adaptation to the requirements of professional activity and is a system of individually unique methods that ensure successful performance of the work of a practical psychologist. The methodological aspects of the formation of the individual style of professional activity of future psychologists have been identified. It is a set of systemic, functional, synergistic, axiological, and personally oriented approaches.

It has been substantiated that the formation of the individual style of professional activity of future psychologists requires the modelling of the content of each educational component of the educational program in the specialty 053 Psychology according to the logic of the tasks of future professional activity; the use of practically oriented learning technologies (dialogic-discussion, game, training, project, and case ones, as well as training, exercises, web quests, webinars, workshops, etc.). Emphasis is placed on the need to involve students in various practical activities for the implementation of professional initiatives in cooperation with partners of higher education institutions and employers. An interesting experience of acquiring personal professional experience by future psychologists through involvement in end-to-end practice, in particular the practice of the "Supervision Studio", has been revealed.

The prospect of further research is found in the study of the problems of organizing the self-educational activities of future psychologists for the development of the individual style of professional activity.

Одержано 07.09.2023.